

Notat om ph.d. afhandlingen *Løsladt og gældsat* af ph.d.-stipendiat Annette Olesen, Juridisk Institut, Syddansk Universitet. Afhandlingen er udgivet på Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

I de senere år har der været en vis politisk årvågenhed på løsladelsesarbejdet, der bygger på en erkendelse af, at løsladelse er en tværsektoriel arbejdsopgave, der møder væsentlige udfordringer i overførslen af fælles klienter fra kommunernes sagsbehandlingssystem til fængslernes klientsystem – og tilbage igen. Praktikere og politikere anerkender, at det er vigtigt at få skabt et grundlag for et stabilt, tværsektorielt samarbejde om løsladelsessituationen. Det praktisk-politiske engagement har udmundet i et metodeudviklingsprojekt, evalueringer af det bestående løsladelsesarbejde, lovgivning på området og praktiske anbefalinger til det tværsektorielle samarbejde mellem fængsler, kommuner og tilsynsmyndigheden. De udfordringer, der har vist sig i koordineringen af det tværsektorielle samarbejde, afspejler den kompleksitet og de mange lovområder, der bliver aktualiseret, når fængslets og kommunens fælles klienter med sammenhængende socio-økonomiske problemstillinger løslades.

Løsladelse synliggør en retlig transformation fra indsat til løsladt, hvor de lovkomplekser, der gælder uden for fængslet og regulerer de løsladtes livssituation, træder i kraft. Samtidig kan løsladelsessituationen betegnes som en sårbar periode, med forhøjet risiko for kriminelt tilbagefald. Trods den øgede opmærksomhed på løsladelse har forskning inden for dette område ikke vundet synderligt indpas inden for kriminologien eller retssociologien i Danmark. Løsladelse kan således betragtes som en underbelyst tid, hvor store dele af de løsladtes livssituation er retligt reguleret og samtidig en tid, hvor flere falder tilbage i kriminalitet og bliver genindsat.

Afhandlingen bygger på et ønske om at udbrede kendskabet til løsladtes livsbetingelser og den retlige regulering, løsladte oplever at være underlagt. Den teoretiske ramme består af Pierre Bourdieus reflektive sociologiske arbejder og praksisteori kombineret med nyere »Law and Society« forskning, der omhandler retlig bevidsthed (»legal consciousness studies«). Afhandlingens empiriske grundlag er opfølgende interview over 2,5 år i en dansk kontekst. Materialet består af 77 interview med 41 mænd. De interviewede er flergangsdømte mænd over 18 år, som forstår og taler dansk. I interviewperioden fra forsommeren 2010 til vinteren 2012 sad de i fængsel eller var løsladt fra fængsel i Danmark. Interviewserier baseret på 2-5 interview med den samme flergangsdømte er blevet foretaget med 21 af de 41 mænd. 20 af de interviewede er blevet interviewet en gang.

For at begribe hvordan de flergangsdømte oplever at blive løsladt, har jeg betragtet løsladelse som en proces. Processen viste sig allerede at starte før og under varetægtsfængslingen og fortsætte under fængselsafsoningen. De sociale, mentale, økonomiske og kulturelle forhold som de flergangsdømte oplever, der ændrer sig i forbindelse med deres frihedsberøvelse afspejler sig tydeligt i de udfordringer, de møder under løsladelsen og ligeledes i de livsbetingelser de er underlagt efter deres løsladelse. Analysen af den samlede løsladelsesproces omhandler således fem tidsfaser (tiden før og under varetægtsfængsling, tiden i fængsel, tiden umiddelbart før løsladelse, tiden umiddelbart efter løsladelse og tiden (6-24 måneder) efter løsladelse).

Den første af de fem tidsfaser der bliver behandlet i afhandlingen, er tiden før og under varetægtsfængsling. Varetægtsfængslingen er den fase, de interviewede flergangsdømte refererer til som den værste tid og den strengeste straf under frihedsberøvelsen. I denne periode oplever flere at miste deres job og bolig samt oparbejde en ikke ubetydelig gæld både til offentlige og til private kreditorer. I Danmark hæfter domfældte for de nødvendige omkostninger, der er medgået til behandlingen af deres straffesag. Det betyder, at de fleste, der forlader de danske fængsler, er gældsats. 38 af de 41 interviewede beretter, at de under deres første varetægtsfængsling troede, at det offentlige afholdt udgifterne i forbindelse med deres straffesag. Det kom derfor bag på de fleste, da de modtog opkrævningen fra politiet. Opkrævningen er som udgangspunkt uspecificeret. Skyldnerne ved derfor kun sjældent, hvad sagsomkostningerne dækker over. De flergangsdømte, der har afsonet mange domme, har fortsat stort set intet kendskab til, hvilke udgifter der bliver medregnet som sagsomkostninger, og hvilke der udgør driftsudgifter. De flergangsdømte er dog bekendt med, at de selv skal dække forsvarssalæret, men de kender ikke de vejledende takster for salærer til forsvarere. De oplever opkrævningen på sagsomkostninger som en ekstra, uformel straf, der ofte virker uoverskuelig og ubetalelig. I takt med at de flergangsdømte bliver mere stedkendte som varetægtsfængslede og fortrolige med reglerne, danner de ud fra deres ressourcer, alder og erfaringsmøder forskellige handlingsstrategier i forbindelse med deres straffesags forløb. Nogle udviser ligegyldighed over for udgifterne til straffesagen og kontakter hyppigt deres forsvarer, anker deres sag, eller nægter sig skyldig uanset sagens forløb. Andre udtrykker en sparsommelig adfærd og frasiger sig eksempelvis muligheden for at deltage i retsmøder omhandlende deres fristforlængelser. Desuden afholder nogle sig fra at anke, mens andre afgiver tilståelse i deres straffesag for at begrænse omkostningerne. Analysen af handlingsstrategierne dannet på baggrund af oplevelserne af den personlige hæftelse for sagsomkostninger i straffesager belyser således nogle retssikkerhedsmæssige

problemstillinger. Foruden sagsomkostninger kan de frihedsberøvede bl.a. blive pålagt at betale erstatningskrav, børnebidrag og diverse renter og gebyrer fra offentlige og private kreditorer. Arbejdsløshed og en manglende bolig samt gældsættelse er eksempler på nogle af de problemer i forbindelse med løsladelsen, der ofte kan spores tilbage til varetægtsfængslingen.

Tiden i fængsel bliver af de interviewede indsatte gerne omtalt som spildtid og ventetid, men det gør sig ikke gældende for de indsatte, der formår at anvende tiden i fængsel alternativt og konstruktivt. De flergangsdømte er bekendt med hvilke udfordringer, der møder dem efter løsladelse. Nogle af dem forsøger ud fra et fremtidigt perspektiv at forbedre deres økonomiske og (alternative) (ud)dannelsesmæssige ståsted ved brug af de ressourcer og sociale betingelser, der kendetegner deres position i fængslet. Tiden i fængsel bruger de indsatte bl.a. til at blive (om)skolet til et erhverv, der øger chancerne for en uofficiel indtjening efter løsladelsen. En uofficiel indtjening indgår ikke i Restanceinddrivelsesmyndighedens betalingsevne-beregning, og bliver således ikke inddrevet til dækning af gæld til det offentlige.

I tiden umiddelbart før løsladelsen oplever de interviewede indsatte, at de væsentligste faktorer for en god løsladelse er at sikre deres forsørgelsesgrundlag og boligforhold. Kravet om et passende ophold for at få godkendt en prøveløsladelse efter 2/3 straftid bliver af de snarligt løsladte omtalt som en udfordring. Afhandlingen belyser, at hovedparten af de snarligt løsladtes bekendtskabskreds modtager boligstøtte, som vil blive nedskrevet eller frafalde, hvis bopælen bliver registreret som den løsladtes bopæl. Kravet om et passende ophold medvirker til, at flere af frygt for at skulle afsone hele straffen accepterer boliger til en høj husleje eller i et belastet kvarter, de ikke ønsker at bo i. De snarligt løsladte oplever desuden, trods forudgående møder med kommunen, at de ikke forud for løsladelsen kan få en afklaring på deres kommende forsørgelsesgrundlag, da de ikke lever op til jobcenterets rådighedskrav. Deres sager forbliver derimod henlagte, indtil de efter deres løsladelse ved et fysisk fremmøde kan genaktivere disse.

Den fjerde tidsfase er tiden umiddelbart efter løsladelsen. I denne tidsfase bliver det bl.a. belyst, at størstedelen af de interviewede har oplevet at blive løsladt til ustabile boligforhold og en engangshjælp de skal leve for, indtil de er berettiget til (den bagudbetalte) kontanthjælp. I samme periode er de løsladte ganske sårbare og udgifterne til at (gen)etablere en tilværelse uden for fængslet er gerne omfattende. Genoptagelsen af kriminelle aktiviteter virker som den naturlige og fristende indtægtskilde for flere, der kun sjældent har mulighed for at låne penge i banken eller ved andre officielle låneudbydere.

Det er de færreste af de interviewede løsladte, der forsøger at finde et officielt arbejde. De foretrækker derimod at være på kontanthjælp og supplere denne ydelse med en uofficiel indkomst. De løsladtes afstandtagen til arbejdsmarkedet er bl.a. affødt af et manglende økonomisk incitament for at arbejde. Et arbejde medfører et vist lønniveau, som giver Restanceinddrivelsesmyndigheden mulighed for at inddrive de løsladtes offentlige gæld. Kontanthjælpsmodtagere har derimod som udgangspunkt den laveste indkomstgrænse, hvorudfra gælden ikke kan inddrives. Rådighedsbeløbet er således tilnærmelsesvist identisk, hvad enten den gældsatte løsladte er ledig eller har et fuldtidsarbejde. Den økonomiske forskel på arbejdsindsatsen og bruttoindkomsten ses på afskrivningen af den offentlige gæld.

Det fremgår af analysen, der behandler tiden 6-24 måneder efter løsladelse, at jo mere retskaffent de løsladte forsøger at leve, jo mere retlig regulering og jo flere negative følger af loven oplever de. De løsladte, der derimod fortsætter en kriminel løbebane, mærker kun i begrænset omfang de mentale, sociale og praktiske følgevirkninger af bl.a. deres gæld og registrering i kriminalregistret, fordi de ofte har etableret en alternativ tilværelse uden tilknytning til offentlige myndigheder. Uofficiel økonomi og beskæftigelse, et alternativt sikkerhedsnet samt alternative ejerskabs- og boligforhold er nogle af de handlingsstrategier, som de løsladte danner for at kompensere for de negative følger, de oplever, at de omfattende lovkomplekser medfører i forbindelse med løsladelsesprocessen.

Et af de centrale fund i analysen viser, at gældsættelse af de straffedømte medvirker til, at flere genoptager deres kriminelle tilværelse. Gældsbyrden kan således betragtes som en risikofaktor for recidiv. Kriminalpræventive studier har belyst, at de løsladte, der bl.a. får et arbejde, tager en uddannelse og/eller bliver løsladt til en permanent bolig har mindre sandsynlighed for at recidivere. Disse kriminalpræventive faktorer bliver imidlertid påvirket i en negativ retning pga. gældssituationen. Gælden bevirker, at de flergangsdømte ikke finder et aktuelt økonomisk incitament ved at varetage et arbejde. Gælden modvirker motivationen for at påbegynde/færdiggøre en uddannelse, og gælden fjerner grundlaget for at lade sig registrere på en bopæl, fordi pantefogeden kan foretage udlægsforretninger og politiet udføre ransagninger og beslaglægge pengebeløb og genstande af en vis værdi til tvangsinddrivelse. Udeblivelsen fra arbejdsmarkedet, uddannelsessystemet og Det Centrale Personregister begrænser oplevelsen af retlig regulering, men afskærer samtidig de gældsatte løsladte yderligere fra det øvrige samfund.

Det projekt, der beskrives i denne rapport, er støttet økonomisk af Justitsministeriets Forskningspulje. Projektets gennemførelse og resultater er alene forfatterens ansvar. De vurderinger og synspunkter, der fremsættes i rapporten, er forfatterens egne og deles ikke nødvendigvis af Justitsministeriet.